

Медетов А.С.

КЕНЖЕ БАЛДАРГА АРНАЛГАН ПРОЗАНЫН МАСЕЛЕЛЕРИ

Медетов А.С.

ПРОБЛЕМЫ ПРОЗЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ВОЗРАСТА

A. Medetov

PROBLEMS OF PROSE FOR YOUNG CHILDREN

УДК: 82-3/37.034

Кенже өспүрүм курактагы оожалып келаткан өзү-өзү баалоо жана өзүн-өзү таануу сезимдеринин али каныга элек учуру баланы дагы бир кезектеги баскычка-алоолонуп өрт каптап турган кырчын өмүргө-өспүрүм куракка алып чыгат. Кенже өспүрүм менен өспүрүмдүн өзүнө-өзү баа берүү жана өзүн-өзү таануу сапаттары окшош, жакын келет, адегенде алар бири-биринен айырмалана бербейт. Бирок өспүрүм бала коомдук тапшырманы аткарууга болгон мотиви жактан ачык дааналана баштайт. Өзүн-өзү теңдүү балдарга китептен окуган каарман курбуларына салыштыруусу күчөй баштай турганын текшерип көрөт. Демек бала өспүрүм курагынан өзүн-өзү тарбиялоого тикеден тике өтөт, анын программасын түзөт бул багытта көркөм чыгарманын мааниси зор, анткени китептин каарманы окурман баланын өзүнө караганда, бир кыйла акылдуу байкалат, ага өзүн жанаштырып көрүп, салыштырып, андан кийин өзүнө болгон баасын берет. Бала «колунда күзгүсү жок» төрөлөт ошондон улам ал өзүнө өзү «адегенде башка бирөөнүн күзгүсүнөн чагылгансып көрүнөт» деген К. Маркстын образдуу аныктамасы бу жерде ылайыктуу келип турат десе болот. Себеби өспүрүм баланын китептеги каарманга салыштырмалуу өзүнө берген баасы кээде ашып кетсе, кээде кемип кала берет, туруктуу боло бербейт, ушундай уңгулуу маселелер макалада козголгон.

Негизги сөздөр: китеп, акыл-эс, мектеп, коом, сүрөт, оюнчук, ой чабыт, элес, адам, адеп.

Самооценка, набирающая рост в младшем подростковом возрасте и еще не привычное осознание самопознания, выводят ребенка к следующему этапу – к юности, с старшему подростковому возрасту. Качества самооценки и самопознания юного подростка и юноши сходны, близки и поначалу не отличаются друг от друга. Однако становится яснее мотивация подростка к выполнению социальной задачи. Дети начинают сравнивать себя с равными по возрасту персонажами, о которых они читали в книгах. Следовательно, ребенок переходит непосредственно в отроческом возрасте к самовоспитанию, что формирует его прозрачму, и в этом плане значение художественных произведений очень важно, ведь герои книг кажутся более умными, чем он сам, он ставит их рядом с собой, сравнивает, а потом дает свою оценку. Ребенок рождается «без зеркала в руке», поэтому можно сказать, что здесь уместно образное определение К. Маркса о том, что он «сначала выглядит как отражение в чужом зеркале». Это связано с тем, что самооценка подростка по сравнению с героями книг то повышается, то понижается, она не стабильна. Эти и другие принципиальные вопросы поднимаются в настоящей статье.

Ключевые слова: книга, разум, школа, общество, картина, игрушка, воображение, представление, человек, нравы.

Self-esteem, gaining growth in early adolescence and not yet familiar feeling of self-knowledge, lead the child to the next stage - to adolescence, from older adolescence. The qualities of self-esteem and self-knowledge of a young teenager and a young man are similar, close and at first do not differ from each other. However, the

adolescent's motivation to perform a social task becomes clearer. Children begin to compare themselves to age-matched characters they read about in books. Consequently, the child goes directly in adolescence to self-education, which forms his program, and in this regard, the value of works of art is very important, because the heroes of the books seem smarter than himself, he puts them next to him, compares, and then gives his assessment. A child is born «without a mirror in his hand», so we can say that the figurative definition of K. Marx that he «first looks like a reflection in someone else's mirror» is appropriate here. This is due to the fact that the self-esteem of a teenager in comparison with the heroes of books either rises or falls, it is not stable. These and other fundamental questions are raised in this article.

Key words: book, mind, school, society, painting, toy, imagination, representation, man, morals.

Калайык калктын ошол асыл мурастары балдар үчүн биринчи табигый тарбиячыларынан болушкан ата менен эненин улукман сабагы катары далай күнтүнү бою балдардын кулагына куулуп жүрүп отуруп, акыл-эс жана адептүүлүктүн чыныгы куралына чейин өсүп чыккан. Баланы башынан тарбиялап, баатыр жетилтүүнүн илимине, каада-салтына айландырылган.

Фольклордун эн башкы белгиси – ал коллективдүү чыгармачылыкка, оозеки аткаруучулук мүнөзүнө ээ болушунда турат. Анткени устат адам (аткарып) жатса, угуучу балдар үчүн эки эсе таасир берет. Мында каармандын портрети калыбына келтирилет, жорук-жосуну көрсөтмөлүү сүрөттөлөт, үн, обон коштоп, аземин арттырат. Угуп отурган бала окуя жүрүп жаткан кырдаал менен шаан-шөкөткө аралаша түшүп, каармандын кебете-кешпиридеги атрибуттардан бери таанып алат. Ф. Энгельс фольклордогу ошол белгилерди талдап келип, «Немец эл китептери» деген эмгегинде аруу айтат. «Жомокту угуп отурган дыйкан оор жумуштан чарчап келгендерин дароо унутат. Сөз керемети, андагы кыялый учуулардын күчү менен анын таштак адырлары бир заматта гүлзарга, дем бууп, баш айланткан көрүмсүз кепеси болсо, ак сарайга айланат. Кыялый канат бүтүргөн жомоктор дыйканды өз күчүнө өзү ишине билүүгө келечектен күдөр үзбөөгө, акыйкат жашоого жардамдаша алат».

Элдик оозеки чыгармалардын урунттуу касиетинин бири оозеки аткаруучулук мүнөзүндө турат дедик. Себеби кайсыл жанр, кандай көлөмдөгү чыгарма болбосун, жеке адам же коллектив тарабынан аткарылат, ал мына ошондо гана көркүнө чыгат, искусствонун кадырман атайы бир түрү катары калыптанып жетилет, өз алдынчалыгы да мына ошол аткаруучулук

процессинде даана байкалып тарбиялык күчү ашат. Дал ошол ооздон оозго көчүп жүргөн аткаруучулук узак процессте эл жагымсыз жерлерин сүрүп чыгарып, улам жаңы касиеттер менен толукталып, жаңырып отурган.

Фольклордук чыгармалардын дагы бир белгиси ар кыл мазмунда, көп нускалуу учурашында да турат. Ал көбүнчө аткаруучунун илхамына байланыштуу көрүнүш. Кыргыз фольклорунда бул кубулуш үгүт-насыят ырларына жана жөө жомоктор менен жомокторго мүнөздүү. Анткени айтып, аткарып жаткан адам өзүнө алымча-кошумчасын кийрип, өзүнчө талдап, которуштуруп, жиктеп отуруп, окуялардын туюнтмасы менен персонаждардын речин бир кыйла өзгөртүп жиберет. Мына ошонун өзү оозеки чыгармачылыктын маңызын түзүп, элдик көркөм сөз искусствосунун жандуу кыймылын, өзгөртмөлүүлүгүн аныктап турат, ансыз алар жашоосун да, өнүгүшүн да токтоткон болор эле.

Бирок бирдей мазмундагы чыгармалардын баарын тең жарыялоо мүмкүн эмес. ошондуктан бөбөктөр менен (3-5) тестиерлердин (7-10) талап-суроолорун эсепке алып, эл чыгармаларынын кадыр-баркын сактайлы десек, көп варианттын ичинен бирөөнү тандап алып, аны калгандарынын эсебинен байытып салса болот. Бул багытта кыргыз акын-жазуучуларыбыз зор эмгектерди жасашты.

Атактуу орус жазуучусу Алексей Толстой бул тараптагы тажрыйбасын бөлүштүрүп, мындайча айткан: «Мен эл жомокторунун көптөгөн варианттарынын ичинен, эң эле кызыктууларын, негизгилерин тандап алып, аларды башка варианттардын тил курулмалары, стилдик түрмөктөрү жана сюжет ырааттуулугунун эсебинен байытып саламын». Жазуучу бөбөктөр үчүн орус элинин кыркка жакын жомокторун азем менен көркөмдөп иштеп бергени үчүн автордук таажыны кошо ыйгарып, кала берсе, ал эмгектери жазуучуга атактуу романдарынан кем эмес кадыр алып келди. Бизде болсо бул жагынан Тоголок Молдонун, К.Жантөшевдин, Т.Сыдыкбековдун кызматы зор болду. Элибиздин баёо баяндары менен уламыштарын иштеп берүүдө А. Осмонов менен Ч. Айтматов чоң бурулуштарды белгилешти.

Азыркы кезде балдардын колуна тийген элдик китептердин бир жагы социалдык багыттагы кемчилдиктеринен башка, көркөмдүк ылаазытынан деле аябай аксайт. Аны биз макал-лакаптар менен табышмактар жана жомоктор жыйнактарынан көп учуратабыз. Эл чыгармаларынын кадыр-баркын сактап калыш үчүн көп камкордук керек, ал элдин коллективдүү чыгармачылыгын күбөлөндүрүшү зарыл. Таланттуу жазуучусуз иш дайыма арабөк калып, идеялык көркөмдүк жагынан ашмалтайга айланып калышы ыктымал. Себеби «эл оозундагынын баары эле - деп жазган Н.А. Добролюбов – элдүүлүк мүнөзүнө ээ

боло бербейт».

Ал эми сүрөткерлер ошол элдик генийден пайдаланып, данктуу образдарды жарата алышат. Жаш окурмандар болсо, эл казынасына балалык кезде бир кайрылса, чоңойгондо бир нече жолу кайрылууга мажбур болушат. Мына ошондо гана алар дүйнөлүк данктуу көркөм образдардын жаралышындагы элдик чыгармалардын өзгөчө «Манас» башында турган баатырдык эпостордун тийгизген таасирин ачык-даана байкашкан болушат. Бул багытта Ф.Энгельс жогоруда эскертилген эмгегинде Манас менен Курманбек сыяктуу элдик баатырлардын образдарынын түбөлүк өлбөс мааниси, ар кайсы доорлорго тең татыктуулугу тууралуу далилдүү пикирин айтып келип, мындайча жазат. «Эл жомокторундагы баатырлардын маңызы түгөнгүс: ар кайсы доор алардын баатырдык элесин сиңирип алыша алат».

Айтса айтпаса төгүн эмес, Манас менен Семетейдин, Курманбек менен Эр Табылдынын эпостордо аземделген сары түгү түшө элек бала баатыр салттары эл тарабынан көсөмдүк менен ширелген десек болот. Жер бетинде тынчтыкты сактап, согушчан агрессорлордун мизин кайтарууда, өспүрүмдөрүбүз Манас жана Семетей бабаларынын жандуу элесин идеал тутушуп «өздөрү үчүн өздөштүрүп алууга» (Ф. Энгельс) кумарланып, Ата Журтту коргоого камылга көрүп отурушу бүгүнкү күндүн акыйкатына өттү.

Кыргыз баатырдык эпостору маани-маңызы боюнча кенже өспүрүмдөр менен өспүрүмдөрдүн көркөм окуусуна активдүү түрдө келип кирди. Анын себеби эл даанышмандыгы, көрөгөчтүгү менен байланыштуу. Анткени эл көркөм сөз өнөрү, рухий мүлкүбүздүн бирден бирсоолбос булагы, өзүнүн кооздугу менен даанышмандыгы жагынан жападан жалгыз ыйык мүлкү, балдар үчүн – каныкма, жаратма.

Кийин жүрүп отуруп жазма, профессионал атыккан ар кайсы тармактуу өнөрлөрүбүз менен адабиятыбыздын түп уюткусу, башаты, заңги-бубасы, кыштысы да дал ушул элдин оозеки көркөм сөз өнөрү – анын акыл-эс дарамети экени бештен белгилүү.

Байыркы баба кыргыздар чындыкты, адилеттүүлүктү, жандуу менен жансыздагы кыймылды өмүр менен өлүмдүн диалектикасын таануу аракетинде болушкан. Аларга божомол курушкан фантазиялашкан. Кыял чабыттарында иликтешкен. Байыркы үрүң-баран, мажес божомолдордон: баёо-бейаң аңгемелерден, (мифтерден) таканчыктап жүрүп отуруп, кадыресе жалпылоочу көркөм баяндарга: санжыралуу уламыштар менен жомокторго, андан соң акыл, насаат үйрөткүч жаратмаларын – макал менен лакаптарды, табышмактары менен кошок-армандарын, каада-салт, жүрүм-турум жалпы эле ааламды таануу ыр обондорун түзгөн.

Ал эми баатырдык үй-бүлө, сүйүү, аруулук тууралуу чоң-чоң утопиялуу дастандары улам кийинки

бабаларыбыздын илимин, мектеби катары кызмат өтөгөн. Анткени аларда бар нерсени же болуп өткөндөрдү божомолдоп үйрөнүү, таануу тилеги коюлбастан, келечек турмушту кантип уюштуруу бейпилчиликтин, аруу жашоонун сыр-себебин табуу утопиясын кураштырууга чейин өсүп чыккан. «Манас» үчөми көч баштаган баатырдык, «Кожожаш» өңдүү сыңар жаралган дөөлөттөр тарыхый божомолунан көрө, элдин көркөм-ой курамасынын утопиялуу божомолунун, канаттуу, учма кыялдарынын туундусу деп караганыбызда гана эл даанышмандыгын тушмалдаган болор элек. Анткени тарыхый жана көркөм жалпылоонун баа-баркы, күч-кубаты балдар үчүн арйине ачык. Алар тууралуу ар бир бөлүмдө өзүнчө сөз болот.

Кыргыз журтунун көркөм сөз өнөрпоздугу өзүнүн ушул учурдагы түркүн тармактуу, ар кыл жанрлуу, көп мазмундуу уютмадагы ой тереңдигине жетишкенге чейин далай ой-кыйырды басып өтүшү бештен белгилүү. Анын түпкү теги адегенде баёо, бейан баяндар сүлпөтүндө тамырлаган. Соңунан алар кайсы бир болумуш окуялардын санжырасын күбөлөндүргүч уламалар катары бүчүрлөп көз жарган, анан ал адамзат үчүн тегерек чөйрөсүн баамдап-туюунун бирден-бир куралы катары урунуп, барган сайын тармак-тармак шактап, жанр, түр болуп жайылып чыга келген.

Андоо муктаждыгынын аймагы артып, баёо баяндар менен уламыштар адамдарды канааттандыра алышпаган кубулуштардын сыр түйүндөрүн жадыларында жоруп, аларды бир кыйла «тактагылары» келген. Баёо, бейан кыял баяндарына адамдар тарабынан «жадыдадан болгон кошумчалары» кийирилип, романтикалуу канат бүтүрүлгөн. Анткени адамдын касиеттүү күчү же болочок жакшылык үчүн болгон күрөш, үмүт, күдөрү негизги объектиге айланган.

Дал ошол күдөрлүү күрөш жолунда чөйрөнү андап-туюунун канча жандуурак, жагымдуурак формасы – жөө жомоктор менен жомоктор өсүп чыга келген. Аларды байыркы бабаларыбыз өздөрүнөн мурун балдары үчүн, урпактарына багыштап жаратышкан, ачыгын айыкканда, көркөм сөз сөөлөттөрүн кадыресе тарбиянын план, программасы катары урунуп, аны мектеп үлгүсүндө, болгондо да, баскычтуу мектеп мисалында уюштурган эле десе болот.

Буга артыкбаш далилдин деле кереги жок. Айталы, фольклордогу лирикалык жана дидактикалык мазмундагы көөнөрбөс мурастар дегениңиз эмне? Алардын бири алам-инсандын улуулугу, экинчиси Ата Журт, анын биримдиги менен ыйыктыгы жөнүндөгү ыр болсо, дагы бири адам зат пендесинин кимдиги? Кантип жана кандайча болору тууралуу эреже – бүтүм, адилет-акыйкаттык, боорукер – кайрымдуулук жөнүндөгү билими катары кызмат өтөп келди.

Мисалы, оюн жана салт ырлары дегениңиз Ата

Журтту коргоо үчүн бала кыраакы, шамдагай гана эмес, баам-парасаттуу, душманга карата өткөм жана чечкиндүү болууну тастыктаса, макал менен лакап, санат менен насыят ырлары болсо, баладагы жүрүм-турумдун жана көз караштын калыптанышы жөнүндөгү сыноодон өткөн, тастыкталган мыйзамчөм. Дагы бир артыкчылыгы алар мугалим-устаттын түшүндүрмөсүн талап кылбайт, күндөлүк турмуш агымы менен эле балага жетип келет, өмүр бою аны менен бирге жүрөт.

Элдик оозеки көркөм мурас тарбиялыгычм жана тааныткыч маңызынан, жагымдуу жана ийкемдүү касиетинен бери бардык курак баскычтагы балдар үчүн универсалдуу жөрөлгөгө ээ. Ал аркылуу наристе 2-3 жашынан тартып биринчи жолу чоң дүйнөгө аралашат, агарат, сүйүнүч менен кайгыга беттешет, адилет менен карөзгөйлүк сыяктуу түшүнүктөр бул курактагы бала үчүн бир кыйла татаал, ачыгын айтканда күтүлбөгөн жагымсыз жаңылыктарды туят жана моюнга алууга мажбур болот. Эл жомогу болсо бала үчүн аалам-дүйнө таануунун биринчи жана жападан жалгыз татыктуу куралы болуп эсептелет.

Асилинде мектепке чейинки жана тестиер курактагы балдар жомоктой периштелүүлүгү менен мүнөздөлөт, алардын ар бири жомок стадиясында жашашат. Балага бүткөн периште анын кыял жебесине бекем уялайт. Ошондуктан кубулуш менен нерсеге – буюмзатка бүткөн сапаттык касиеттеринен мурун, андагы жашыруун сырлар баланы өзүнө тартып ээрчитип алат. Себеби тестиер менен кенже өспүрүм дегенибиз бир замандардагы Төштүктүн Чалкуйругуна окшоп Манас менен Алмамбеттин, Семетей менен Курманбектин тулпары деле адамча сүйлөгөн болуу керек деп ойлобой коюшпайт. Кала берсе, шум ажал кыстап кирип келсе, Төштүк бабабызга окшоп өз жанын буюмга катар коюуга эмне үчүн болбойт? Адамдын акыл-эс дасмиясын караңыз, пенденин улуулугу шумдук. Болбосо тиги Кожожашты байкаңыз, адам-пендесинин улам кийинки урпактарына зарыл болуп турган азык-ырыскысына, жаратылыш байлыктарына сарамжалдуу мамиле этпей, кыйраткандыгы үчүн Сур эчки аны туура жазалады го дээри бышык сөз.

Айтууга арзыган дагы бир учур мына мында. Биз өзүбүз кыргыздар тээ башынан ташмоло доорунан бери жазуу-чийүүгө ээ болгон эмес экенбиз деп улуу-кичиктерибизден бери «тастыктоого» даярбыз. Элибиздин жазуу үлгүлөрү сөзсүз болгон. Эгер ал жападан жалгыз, менчик маанисинде болбосо да, тектеш аталаш жашаган түрк жамаатына ортоктош Орхон-Енисей, «Тегин-Кул» сыяктуу жазма үлгүлөрү кыргыздарга да таандык. Болгондугун тарых эчак эле далилдегени ырас эмеспи. Эл улутка айланбай туруп деле жазма үлгүлөрүнө ээ боло алганы чын. Сөз төркүнү башкада. Кыргыздар качан, кайсы жерде, кандай шартта жашабасын киндиктеш жеринен көз каранды

эместиги үчүн дайыма үзөнгүдөн буту түшпөй жүрүп, өзү да далай-далай добулга буюккан, орун которуп жашап, кээде тирүүлөй туруп эки бир туушкандар бири-биринен түбөлүк ажырашчу шарттар келип чыккан. Мына ошондой учурларда, тоз-тополоң замандарда жазуу үлгүлөрү жоголуп же анысы жалпыга таандык касиеттерин жоюп, коюуга туура келгени да ырас. Мындай көрүнүштөрдү чындыктын түгөйү катары кабыл албоо, билимдүүлүк биякта турсун, карама-каршылыктардын күрөшүн караманча чангандыкка барабар го.

Кайра гүлдөө доорунда жашаган тегини Баласагын Жусуптун «Куттуулук жөнүндөгү илим», Кашкар тегини Махмуттун «Түрк сөздөрүнүн үлгүлөрү» тикеден-тике кайсы бир түрк тегиндеги жеке улутка эмес, жалпы эле түрк элдерине ортоктош мурас болуп эсептелери ылазым. Анткени аларда кыргыз урпагына таандык фольклордук үлгүлөр кээде сакталган. Демек, аны өзү кыргыз эли байыртадан бери эле жападан жалгыз эмес, ал түрк уруулары менен ар тараптуу карым-катнашта, оош-кыйышта, ырыскылаш, мурасташ жашап келген дегенди түшүндүрөт. Дал ошол улуу эстеликтердин мазмунунда деле балдар үчүн баланы тарбиялоого багышталган эң сонун дидактикалык багыттагы акыл-эс корутундулары адептүү жүрүм-турумдун эрежелерин бекемдөөчү жоболор бар. Адам баласы, айрыкча, өсүп келе жаткан бала кантип жана кандайча болушу керек? Коомдук аң-сезимдин наркасылы аларга эмнени буйурган? Баланын түнөк жайы, көздөгөн максаты эмнеге барабар? - деген суроолорго жооп болуп түшмөкчү ал мурастар.

Демек, ушундан улам абийирдүү суроо туулат. Баса, бир катар улут, эл-жамаат үчүн ырыс-кешиктүү эсептелген. Орто кылымдык гүлдөө доору кыргыз жумуриятын ошол ырыскыдан куру эмес, кысыр калтырды белем? - деп шыпшынып, коомайланышы мүмкүн азыркы урпактарыбыз.

Жок. Андай эмес, ааламга бүткөн жумурай журтчулук менен туздаш жашаган кыргыз калкы. Ал гүлдөө заманынын ырыскы-кешигинен обочо турбаган. Жеке кыргыз атпайга эле эмес, жамы пенделерге арзып, алардын мүдөө-максаттарына тете маданият мурастарын – кыргыз үчүн ыйык эсептелинген «Манас» кербен башы далай баатырдык дастандарын, адам ойчулдугу менен жашоонун күрөө тамырын талдоого алган далай акыл азыктарын социалдык, философиялык жаратмаларын, утопиялуу санаакор санжыраларын улам кийинки муундагы перзенттерибиз үчүн деп жасаган эле. Иши кылып, кыргыз калкы тээ гүлдөө доорунда өзүнө жарашкан, өзүнө тен элдик а балким, улуттук деп айтууга арзыган менчиктүү мурасын – көркөм сөз институтунун – фольклорун түзө алган эле десе болот.

Кыргыз жомок-эпостору тарыхтын из кубары, сүрөмө-ширетмеси, бейкут-тынчтыкта, көз каранды

эместикте, коопсуздукта жашоонун романтикасы, үмүт-күдөрдүн түпкүлүктүү мүдөөсү, түп акыйкаты бар божомолдун туундусу, кутман элдин балдарым үчүн деп кастар уруп ойдон кураштырып, көркөм жалпылаган улуттук алиппеси, эреже-бүтүмү эле десе да жарашат.

Баскынычы-талоончулардын азапын «туптуура эки миң жолу көргөнбүз» деп «Манаста» айтылгандай, элчилдей тарап тозуган жылдар сансыз эсептен өткөн. Ошондой жоо-чабыштарда калайык калк жеңилбестин себебин баатыр чыкма балдарында болуу керек деп эсептеген. Чубак менен Сыргакты ошондой тилек менен ыктыярдуу жасашкан болчу элибиз.

Баатырдык жана турмуштук эпостор – бул кыргыз элинин даанышмандыгы, байгамбар-көрөгөчтүгү, ал-ылдышы сөгүлүп көнөрбөс, кир жукбас нарктуу мурасы, руху канчага чыдаса, ошого ырыскылаш, кешиктеш болмокчу. Анткени анын кызматы өткөндөр жана азыркылар менен бүтпөйт, кыргыз жомокторунун чыныгы өмүрү алдыда жаралуучу урпактарды утурламак – түбөлүк сапарлуу эл даанышмадыгынан бүткөн ой уютмалары дал ошону көзөмөл тутуп отурат.

Накта гана өспүрүмдөр үчүн деп кыргыз эпосторунун мазмунуна бүткөн нарктуу ой-мүдөөлөрү бир канча! Мисалы, Манас менен Алмамбеттин, Курманбек менен Аккандын, Семетей менен Күлчоронун мисалында адамзат акыл-эси оңойлук менен жетишпеген улуттар аралык достук – данакерликтин бийик салттарын түзгөн элибиз.

Анын түп нускасы эч бир элде, эч кайсы улутта жолукпаган, жеке гана кыргыз салтына бүткөн, сөөк менен кан-жүлүндөн түнөк алган эненин ыйык кызча ыймандуулуктан, кыргызча улуттук пейил менен анын актыгынан бүткөн ыйык сезимдердин туундусу. Башка элдерде кайсы бир шартка абалга ылайык берилип жүргөн сөз жүзүндөгү «ант» менен кыргызча шерттин жөнү эки башка деп түшүнөт өспүрүмдөр. Анткени «ант» убактулуу гана күчкө ээ болсо, кыргыз шертти сүт аркылуу кан-сөөктүн өзөгүн түзүп, өмүр шерик кала берет – али куулук-шумдукка чалдыга элек өспүрүм менен бос баланын ишеним-сыйынуусу да дал ушунда деп эсептеген болуу керек эл феномени. Себеби бул ыйык шерттин түп маңызы эки жаштын ынтымагынан мурун, Ата Журт тагдырына бекем чырмалышкандыгы менен ого бетер ыйык болуп турат десе болот.

Манас менен Каныкейдин, Алмамбет менен Аруукенин, Семетей менен Айчүрөктүн, Элдияр менен Торукбетин жоруктары аркылуу эки жаштын атуулдук парзы же улуттар аралык биригүүнүн символу, же көркөм чыгарма мүнөздүү идея кубалоо принциби үстөмдүк кылган эмес. Ал тургай бул жорук эки жаштын ортосундагы махабат таттуулугу же кыргыздар айтмакчы нике кайыбы да эмес. Анын

өзү эл сыйына татыктуу эки эл өкүлдөрүнүн дил жагынан аруулугу, кыраакы-көрөгөчтүк касиеттеринин биринен-бири кемибес тегиздиги, ымыркай кезден кансөлүнө кошо бүткөн айкөлдүгү. Бул таржымалдын натыйжасы дагы Ата Журт бүтүндөгүнө барып тогошот деген төшөнөк чыгарышат азыркы заман өспүрүмдөрү. Элибиздин рухий гүлдөө доорлорунунун тилкесинде жараткан баатырдык жомокторунун түбөлүгү менен соолбос маңызынан дагы бир учугу ушунда болуу керек.

Демек эл – бардык дөөлөттүн жараткычы: нарктын касиеттердин, диалектиканын, эреже-салттын, рух-мүлктүн биринчи түзүүчүсү. Азыркы биз бар, болгону, дал ошол аба мисал мейкинде калкыган, эгин-жемиш мисал жерге себилген түгөл ырыскыны терип-тепчип үйрөнүп, өздөштөрүп алсак эрдик кылган болобуз. Азыркы биз ачкан «ачылыш», биз тапкан «жаңылык» жок. Болсо да анын баары кадимден бүт-

көн чындыктын – балкы адам-атанын санаа-тундусунан уштаптагы өөрчүтүлгөн, өнүктүрүлгөн, уландысы натыйжасы деген бүтүмгө келишет эл чыгармачылыгын өздөштүргөн балдарыбыз.

Адабияттар:

1. Ишекеев Н. Жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринде эпикалык чыгармаларды окутуу. - Ф.: Мектеп, 1987. - 55-б.
2. Ишекеев Н. Көркөм чыгармаларды окутуунун методикасы. - Б., 2014. - 33-б.
3. Кыдыралиев К. Элдик педагогиканын таасири. // Эл агартуу. - Б., 1974. - №4. -62-б.
4. Муратов А. Балдарга багышталган элдик салттар жана тойлор. - Б.: «Айат», 2015. - 52-б.
5. Рысбаев С.Б. Кыргыз балдар фольклорунун педагогикасы, -Б.: «Билим куту» 2005. 38-б.
6. Саипбеков И. Элдик оозеки чыгармаларда эмгекке тарбиялоо жөнүндө. - Ф., 1974. - 52-б.
7. Саттарова А.Т. Специфика и исследования детской литературы. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2017. №. 6. С. 180-182.